

Марія Заремська,

студентка групи ЖР-1

Державний університет «Житомирська політехніка»

Юлія Кондратюк,

кандидат історичних наук, доцент

Державний університет «Житомирська політехніка»

Преса в роки Другої світової війни на Житомирщині

Період Другої світової війни став одним із найбільш трагічних та складних у новітній історії України, позначившись не лише на політичній, економічній та соціальній сферах, а й на інформаційному просторі. Особливої уваги заслуговує вивчення функціонування преси на місцевому рівні, зокрема в регіонах, які зазнали військових дій та окупації. Житомирщина як частина Правобережної України стала ареною запеклої боротьби між тоталітарними режимами – радянським та нацистським, що по-різному використовували пресу як інструмент впливу на свідомість населення.

Актуальність теми зумовлюється необхідністю переосмислення ролі засобів масової інформації в період війни як важливого елементу політичної пропаганди, мобілізації, формування громадської думки та, зрештою, як джерела історичної пам'яті. Попри наявність окремих досліджень, дана проблема й досі не отримала вичерпного наукового висвітлення саме в контексті регіональної історії Житомирщини, що визначає новизну й наукову цінність теми.

Функціонування преси на Житомирщині в роки Другої світової війни варто розглядати в межах трьох основних періодів: довоєнного радянського, періоду німецької окупації та етапу

післявоєнного відновлення радянської інформаційної системи. Кожен із цих періодів характеризувався своєю специфікою інформаційної політики, структурою медіаполя та характером впливу на громадську свідомість.

У 1939–1941 роках радянська преса в Житомирській області була цілком підконтрольна органам компартійного управління. Друковані видання, зокрема обласні й районні газети на кшталт «Соціалістичне Полісся», «Радянське село», мали на меті пропаганду соціалістичних досягнень, зміцнення класової свідомості населення та формування лояльності до радянської влади. Військова тематика в публікаціях висвітлювалася переважно у контексті героїзації Червоної армії та потреби захищати досягнення соціалізму. З початком німецько-радянської війни у 1941 році акцент було зміщено на мобілізаційні меседжі – захист Батьківщини, формування образу фашизму як абсолютного зла, героїчний спротив.

Зі вступом німецьких військ на територію Житомирської області влітку 1941 року ситуація кардинально змінилася. Радянські видання були припинені, а на їхнє місце прийшли видання, підконтрольні нацистській адміністрації. Окупаційна влада запровадила нову мережу преси, яка формувалася як елемент інформаційного контролю над місцевим населенням. Основними друкованими органами стали газети «Нове життя», «Житомирський вісник», а також інші регіональні бюлетені, що друкувались українською мовою, але редагувались за участю німецьких інспекторів.

Ці видання виконували чітку пропагандистську функцію. Центральними темами публікацій були:

- демонізація радянського режиму, звинувачення його у злочинах проти народу;
- возвеличення німецької армії як «визволительки» України;
- заклики до підтримки «нового порядку»;
- формування антисемітських і антибільшовицьких настроїв;
- заклики до праці в інтересах Третього рейху.

Окупаційна преса використовувала також елементи релігійної риторики, апелювала до українських національних почуттів та історичної пам'яті, намагаючись створити у населення враження про лояльність нової влади до українських традицій. Водночас тотальний контроль, цензура та репресивна політика щодо журналістів, які відмовлялися співпрацювати, свідчать про глибоко примусовий характер цієї інформаційної кампанії [2, с. 110].

Після визволення Житомирщини від німецької окупації в 1944 році було швидко відновлено радянську систему друкованих ЗМІ. Почали знову виходити раніше відомі газети, зокрема «Радянське Полісся», а також нові обласні та районні видання. Основною метою цих публікацій стало відновлення радянської ідеологічної парадигми, героїзація армії, засудження колабораціонізму, розкриття «жахів німецької окупації» та заклики до самовідданої праці на відбудову народного господарства.

Особливої уваги заслуговує те, що післявоєнна преса активно формувала нову історичну пам'ять населення: пропагувалася єдність радянських народів, жертвовність у боротьбі з нацизмом, а також вшановувались ветерани війни. Водночас теми репресій, депортацій, голоду чи проблеми адаптації до повоєнного життя замовчувалися або викривлялися [1, с. 60].

Таким чином, функціонування преси на Житомирщині в роки Другої світової війни є показовим прикладом того, як друковане слово може бути використане як інструмент тотального ідеологічного контролю. Незалежно від політичного режиму, головним завданням преси залишалося не відображення реальних подій, а трансляція вигідної для влади інтерпретації дійсності.

На сьогоднішній день аналіз змісту газет того часу дає можливість не лише реконструювати події воєнного періоду в регіоні, але й осмислити глибинні механізми інформаційного впливу, що є особливо актуальним в умовах сучасних медійних війн і гібридної агресії [3, с. 108].

Дослідження функціонування преси на Житомирщині в роки Другої світової війни засвідчує, що друковані медіа виступали не лише засобом інформування населення, а передусім інструментом ідеологічного впливу та маніпуляції громадською свідомістю. У різні періоди війни преса виконувала політичні замовлення відповідно до вимог владних режимів – радянського та нацистського. Її зміст, тематика й тональність чітко змінювались залежно від політичної ситуації, фронтової кон'юнктури та стратегічних інтересів держави, яка контролювала територію [6, с. 163].

У радянський період друковані видання підкреслювали патріотизм, необхідність мобілізації на боротьбу з фашистською агресією, формували образ ворога та прославляли радянських героїв. Натомість у період німецької окупації преса трансливала меседжі нового порядку, звинувачувала СРСР у геноциді, пропагувала ідеї «звільнення України» під контролем Третього рейху. Така зміна парадигми свідчить про гнучкість

пропагандистського інструменту, що легко адаптується до нової влади з метою контролю над населенням [4, с. 41].

Особливе значення має аналіз мовленнєвих засобів і риторичних стратегій тогочасної преси, що дозволяє простежити механізми створення потрібних владним структурам смислів, а також виявити особливості впливу на масову свідомість у період війни. Варто зазначити, що як радянська, так і окупаційна преса не давала об'єктивної інформації, обмежувала доступ до альтернативних точок зору, репресувала журналістів, які не відповідали очікуванням режиму.

Аналізуючи пресу Житомирщини у воєнні роки, ми отримуємо не лише уявлення про тогочасну інформаційну політику, а й про соціально-психологічний клімат, настрої населення, рівень довіри до влади та вплив зовнішніх обставин на формування суспільної думки. Таким чином, джерельна база у вигляді архівних газетних видань становить цінний матеріал як для істориків, так і для дослідників медіа та комунікацій.

Отже, тема преси в період Другої світової війни на регіональному рівні залишається значною для глибшого розуміння функцій медіа в умовах кризи, війни та тоталітарного контролю. Вона також дає підстави для сучасних паралелей та висновків щодо ролі інформації у сучасних конфліктах і необхідності критичного мислення як захисту від маніпулятивних впливів.

Список використаних джерел:

1. Бойко О. Друга світова війна в історичній пам'яті українців: політичні та інформаційні аспекти. *Український історичний журнал*. 2020. № 3. С. 52–63. URL: http://ek.kubg.edu.ua/cgi-bin/irbis64r_17/cgiirbis_64.exe?LNG=&C21COM=S&I21DBN=KUBG&P21DBN=

[KUBG&S21FMT=fullwebr&S21ALL=%28%3C%2E%3E%3D%D0%94%D1%80%D1%83%D0%B3%D0%B0%20%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0%3C%2E%3E%29&Z21ID=&S21SRW=TIPVID&S21SRD=DOWN&S21STN=1&S21REF=5&S21CNR=30](https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/jul/28419/4.pdf)

2. Голуб Н. І. Преса Житомирщини в роки німецької окупації (1941–1944). *Наукові записки Інституту журналістики*. 2021. Т. 2, № 1. С. 104–111. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/jul/28419/4.pdf>

3. Гуменюк О. Преса в окупаційний період: інформаційна політика Третього рейху в Україні. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2019. 142 с. URL: <https://www.istpravda.com.ua/digest/2014/09/5/144541/>

4. Даниленко С. Українська преса в умовах війни: між пропагандою і правдою. *Збірник наукових праць. Серія: Історія та політичні науки*. 2022. № 8. С. 38–45. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?I21DBN=EJRN&P21DBN=EJRN&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2 S21P03=IDP=&2 S21STR=Piufs p 1992 2 14

5. Дубровський В. І. Житомирська преса в роки Другої світової війни: джерелознавчий аспект. *Актуальні проблеми історії, теорії та практики журналістики*. 2023. Т. 12, № 1. С. 77–83. URL: <https://biblioteka.cdu.edu.ua/cgi-bin/catsearch.pl?qtype=simple&query=%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F%20%D0%A1%D0%A0%D0%A1%D0%A0>

6. Коваль Р. Український націоналізм і інформаційна боротьба в роки війни. Львів: Вид-во ЛНУ ім. І. Франка, 2020. 210 с. URL: <http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?I21DBN=EJRN&P21DBN=EJRN&S21REF=10&S21CNR=20&>

[S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2 S21P03=IDP=&2 S21STR=journ
al 1991 6 3](#)

7. Савченко І. І. Газетна періодика Житомирської області під час Другої світової війни. *Історичний вісник*. 2021. № 45. С. 65–72. URL: <https://science.lpnu.ua/uk/sjs/vsi-vypusky/number-2-4-2022/presa-zhytomyrshchyny-v-period-drugoyi-svitovoyi-viyny-yakisnyy>

8. Шевченко Л. І. Преса та її роль у формуванні історичної свідомості населення в умовах воєнного часу. *Вісник Харківського національного університету. Серія: Історія*. 2024. № 59. С. 89–95. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=JRN&P21DBN=JRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=I=&S21COLORTERMS=0&S21STR=%D0%9629137

9. Sluysar V., Kondratiuk Yu., Vitiuk I., Mosienko O. Topics of Historical Memory in the PR Activities of Religious Organizations in Present-day Ukraine. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*. 2025. Vol. 45, Iss. 8. Pp. 104 - 125.

10. Slyusar V. , Mosienko O. Historical policy of the Czech Republic and Slovakia: experience and practices. *Skhidnoievropeiskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*. 2025. № 35. Pp. 218 – 230.